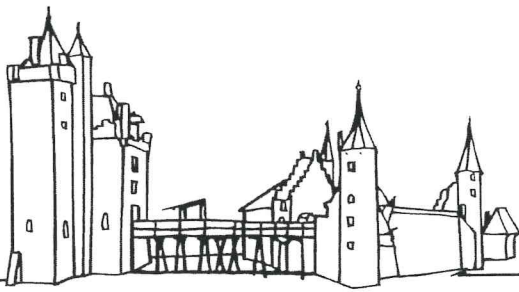

De Myerlese Koerier

Een uitgave van de Heemkundekring Mierlo

Jaargang 25, nr. 2

Heemkundekring Myerle

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Prehistorische nederzetting in Hazenwinkel	4
Mestfabriek in Mierlo ca 1900	6
Archeologie, 2 gedichten	11
Bordfragment met jaartal	12
Muntenoverzicht Het Broek-Hazenwinkel- Stepekolk	15
Bijgeloof, heksen en kwakzalvers, deel 1 Bijgeloof	16
Den Pakkart	27

BESTUUR

Voorzitter:	Theo de Groof, 0492-662258
Secretaris:	Annie Berkers-Romonesco 0492-664118
Penningmeester	Giel Verest 0492-660978
Lid:	Lies Metternich-Heesakkers 0492-662654
Lid:	Marij Damen-v.d. Aa 0492-662571
Lid/vicevoorzitter:	Peter van den Berk 0493-317920
Lid/notulist	Rinie Weijts 0492-662758

Voor het aanleveren van kopij geldt het volgende:

Kopij aanleveren als Word-document **zonder opmaak** met de extensie .DOC, .DOCX, of .TXT.
Foto's of illustraties **niet** insluiten in het worddocument. Ik kan ze dan niet verwerken. Lever ze aan als apart bestand in .TIF of .JPG met een resolutie van ten minste 300 DPI. Als er een lagere resolutie wordt aangeleverd gaat dit zeer ten koste van de afdrukkwaliteit.

Redactie:

Marieke van de Konijnenberg
Carin Jansen
Rinie Weijts

Redactieadres:

Annie Berkers-Romonesco
Burgemeester van Lokvenstraat 135
5731 LT MIERLO
tel.: 0492-664118
E-mail: Annie.Berkers@Onsbrabantnet.nl

VOORWOORD

De vernieuwde uitvoering van “De Myerlese Koerier” is in het algemeen als zeer positief ervaren: betere kwaliteit papier en meer uitstraling.

In het laatste nummer van 2011 staan weer een aantal interessante artikelen over zeer uiteenlopende onderwerpen.

In het kader van de tentoonstelling “Zorg in Mierlo” hield Hans van den Broek een lezing in de bibliotheek over “Honger en Koorts”, de geschiedenis van de geneeskunst op het platteland. In het verlengde van deze lezing treft u in de komende koeriers een artikel aan over Bijgeloof, heksen en kwakzalvers. In deze uitgave kunt u het 1^e deel lezen en dat gaat over “Bijgeloof”. De titel van dit artikel behoeft weinig toelichting.

In de 2^e helft van de 19^e eeuw hadden de boeren op de zandgronden het erg moeilijk. De oogsten op de arme grond vielen vaak tegen. Men wist wel dat een goede bemesting nodig was voor een goede oogst, maar hoe kwam je aan goede mest? De potstallen leverden te weinig op. De landbouwers stonden wantrouwend tegenover de nieuwe bemestingsmethoden, die bovendien duur waren. Een uitzondering hierop vormde guano: gedroogde uitwerpselen van zeevogels aan de kust van Peru. Voordat de landbouwers overstapten naar kunstmeststoffen trachtten zij op andere manieren aan meststoffen te komen. Hoe dat in Mierlo ging kunt u lezen in het artikel over de mestfabriek.

De geschiedenis kunnen we onderverdelen in de prehistorie, de tijd dat er geen geschreven bronnen zijn, en de historie. Over de prehistorie kunnen we iets te weten komen door bijv. archeologische veldverkenningen, opgravingen of toponiemenonderzoek. Door deze veldverkenningen wisten we bijv. al lange tijd dat het gebied tussen Stepekolck en Hazenwinkel een aantrekkelijk woongebied moet zijn geweest voor de mensen die in de IJzertijd (800 – 50 voor Chr) leefden. Recente opgravingen hebben dat beeld inmiddels bevestigd.

Maar ook toevalsvondsten, zoals u in de artikelen over munten en bordfragment kunt lezen, leveren een goed beeld op over de mensen, die hier honderden jaren geleden leefden. Over het algemeen vindt men dit soort informatie niet in een archief en bovendien is het een tijdsperiode, de historie, waarvoor archeologen zich niet interesseren. Toponiemen of veldnamen kunnen

soms zeer oud zijn. Daardoor kan men een enkele keer informatie achterhalen over de prehistorie van een plaats. Maar ook de plaats van een voormalige boerderij of een al lang vergeten beroep kan men, zoals het artikel over den Pakkert beschrijft, op die manier terugvinden.

De redactie.

PREHISTORISCHE NEDERZETTING IN HAZENWINKEL

Inleiding

Het gebied van Mierlo, Mierlo-Hout en Brandevoort was in de prehistorie druk bewoond. Tot een aantal jaren geleden was daarvan echter nog maar weinig bekend. Geen enkele overlevering herinnerde aan bewoning in dit gebied die verder terug gaat dan de late middeleeuwen. Toch waren er, door jarenlang speuren naar archeologische vondsten op akkers, bewijzen verzameld dat er in de bronstijd, ijzertijd en Romeinse tijd in het gebied werd geleefd, gewoond en begraven.

Drukbevoond gebied

Het is niet de eerste keer dat op Brandevoort sporen van vroegere bewoning zijn gevonden. Gedurende de prehistorie was het gebied van Mierlo-Hout, Mierlo en Brandevoort al druk bewoond. De afgelopen dertig jaren zijn bij het uitbreiden en ontwikkelen van de wijken Houtse Beemd, Ashorst, de Kroon, Schutsboom, Brandevoort en Luchen al veel archeologische gegevens verzameld. Vaak blijken de sporen te dateren uit de ijzertijd en Romeinse tijd. Zo zijn er meerdere prehistorische gebouwen, bijgebouwen, waterputten en een grafveld opgegraven. De samenhang tussen de verschillende vindplaatsen is belangrijk voor het begrijpen van de leefgewoonten in de prehistorie.

Hapshuizen en erven

In de bodem zijn de sporen aangetroffen van ruim twaalf hoofdgebouwen, 35 bijgebouwen en bijna 50 spiekers. Het grondplan van de hoofdgebouwen komt overeen met huizen die eerder ook in onder andere Haps (gemeente Cuijk) zijn opgegraven. Daarom worden de huizen van Hazenwinkel 'Hapstype' genoemd. Met behulp van het aardewerk zijn de gebouwen voorlopig te dateren in het midden en laatste deel van de ijzertijd, de periode tussen circa 500 jaar en 0 vóór Chr. Een tiental waterkuilen is waarschijnlijk gebruikt als drinkplaats voor het vee.

Weg uit de Romeinse tijd

Tijdens de opgraving is een tweetal parallelle greppels aangetroffen. Deze greppels markeren de ligging van een weg of pad uit de Romeinse

tijd. In deze greppels zijn alleen scherven van geïmporteerd Romeins aardewerk aangetroffen, waaronder een randfragment van een wrijfschaal. De rechte greppels zijn over een lengte van meer dan honderd meter gevolgd. Waar dit pad vandaan komt en waar het naar toe leidt is nog onbekend. Mogelijk dat toekomstige opgravingen daar een antwoord op geven.

Vondsten

De oudste vondsten die in Hazenwinkel zijn aangetroffen zijn enkele bewerkte vuurstenen. Deze wijzen op menselijk verblijf in het gebied gedurende de midden- en nieuwe steentijd: tussen circa 8000 en 2000 jaar voor Chr. De overige vondsten wijzen, evenals de sporen van gebouwen en bijgebouwen, op bewoning in Hazenwinkel gedurende het midden en laatste deel van de ijzertijd: tussen circa 500 jaar en 0 vóór Chr. De vondsten bestaan vooral uit scherven van gebroken aardewerk potten.

Soms is het aardewerk versierd met plastische kleigolven of indrukken van de vingertoppen van de pottenbakker. Vrijwel al het aardewerk is van potten die bij het gebruik in de nederzetting zijn gebroken. Hele potten zijn (nog) niet aangetroffen. Hele potten zijn wel gevonden in het grafveld bij de Ashorst. In die potten zijn de gecremeerde resten van overledenen begraven. Opmerkelijke vondsten zijn een aantal fragmenten van glazen armbandjes, die dateren uit het laatste deel van de ijzertijd, uit de zogenaamde 'La Tène' periode.

Samenwerking

De opgraving Hazenwinkel is in de zomer van 2011 uitgevoerd. Daarbij is van een oppervlakte van 3,5 hectare de akkerlaag opzij geschoven om eronder te kunnen kijken. Voor het arbeidsintensieve werk van de opgraving is de hulp ingeschakeld van studenten van verschillende universiteiten en instituten. Archeologiestudenten uit Leiden, Amsterdam, Deventer en Leuven versterken het vaste graafteam van het Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond.

De studenten lopen stage op de opgraving. Ook werken vrijwilligers mee van de Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland (AVKP), de Heemkundekring Myerle, het Historisch Openlucht Museum Eindhoven (HOME) en de Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis (NJBG).

Afgerond

De opgraving is op zaterdag 17 september afgerond met een drukbezochte Open Dag. Het verwerken van de opgravingsgegevens en de vondsten vindt de komende tijd plaats in Eindhoven, in het Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond.

Theo de Jong en Tom Hos

MESTFABRIEK IN MIERLO CA 1900

De landbouw en veeteelt in het zuid-oosten van Noord-Brabant en Mierlo in het bijzonder was eeuwenlang de voornaamste bron van inkomsten. Op de van ouds bekende schrale zandgronden moesten onze voorouders hun voedsel verdienen. In eerste instantie, vele eeuwen geleden, pleegde men rooibouw op de beschikbare gronden. Was de grond uitgeput dan verliet men deze en ging men een eind verder weer de grond bewerken totdat ook deze weer door uitputting verlaten moest worden. Vanaf de middeleeuwen ging men ook de grond

Een stuk afgeplagde hei voor bestrooiing in de potstal

bemesten. De landbouwers uit die tijd hadden ontdekt dat het mogelijk was om de grond te bemesten waardoor het ook niet noodzakelijk was om telkens andere bouwgrond te gaan zoeken en te bewerken. Als bemesting werd er gebruik gemaakt van heideplaggen. Na het afplaggen werd de hei als strooisel gebruikt in de zogenaamde potstallen. Dit waren winterverblijven voor hoornbeesten

Boer en zoon voeren het vee in de potstal

zoals koeien, schapen en geiten. In een uitgegraven stalgedeelte werden de heideplaggen als strooisel over de bodem verspreid.

Doordat de hoornbeesten hier de hele winter op

Een karakteristieke lensakker.

bleven staan en regelmatig werden gestrooid werd de 'ontlasting' en 'heideplaggen' door het "getrepeel" tot een vruchtbare bemesting omgezet. Het kwam voor dat aan het einde van de winter een mestlaag van soms één tot anderhalve meter of nog hoger was geproduceerd. Deze mestbrij werd met schop en riek uitgegraven en per kar naar de landbouwgronden gebracht. Door het ieder jaar opnieuw opbrengen van deze mest werd de grond vruchtbaar gemaakt. Met het opbrengen van vele karrenvrachten mest werden de akkers opgehoogd en ontstonden door de eeuwen heen de bolle akkers, ook worden deze wel lensakkers of es-gronden genoemd.

Hier zijn heden in Mierlo nog akkers van te zien die door deze manier van bemesting wel een tot anderhalve meter 'kunstmatig' werden opgehoogd. In een later stadium werden de heideplaggen geleidelijk aan vervangen door stro en hooi. Hooi was relatief duur 'strooisel' omdat dit ook als veevoer kon worden gebruikt. Door modernisering werden de potstallen langzaamaan vervangen door de groepstallen omdat deze gemakkelijker te bewerken waren. Door de groepsstallen was het mogelijk om ook de gier gescheiden in te zamelen en als bemesting te gebruiken. Door de vele ontginningen in en rond Mierlo was er een grote vraag naar de 'vloeibare' bemesting. Aan het einde van de negentiende eeuw was er zelfs een groot tekort aan 'beer' zoals de vloeibare mest ook wel werd genoemd.

Burgemeester Keunen die veel uitgestrekte

Het Bestuur heeft jaarlijks volgens een op te maken rooster af.

Artikel zesde.

De leden van het Bestuur zijn gekozen:

- 1 Hendrikus Knoops, voorzitter
- 2 Hendrikus Manders Penningmeester
- 3 Adrianus van Dijk Secretaris
- 4 Godefridus van Laarhoven oprichter
- 5 Hubertus van de Ven
- 6 Antonius van Dijk
- 7 Jan Konings, gewone leden, allen voornoemd.

Het eerste jaar bestond als bestuursleden af Adrianus van Dijk en Godefridus van Laarhoven, het tweede jaar Hubertus van de Ven en Jan Konings en het derde jaar Hendrikus Manders, Hendrikus Knoops en Antonius van Dijk.

Artikel zevende.

Het Bestuur verklaart de Koninging zoo
Een gedeelte van de oprichtingsakte, met de namen van het eerste bestuur.

landbouwgronden bezat vlak voor en over het Eindhovens Kanaal, richting Mierlo-Hout, had jaarlijks veel beer nodig. Hij en een aantal Mierlose landbouwers kwamen op het idee om zakelijk in deze mestschaarste in te grijpen. In goed overleg met elkaar werd er gesproken om een coöperatieve mestvereniging op te richten. Als coöperatie zou men de mest in groten getale aan- en verkopen.

Op 14 december 1899 was er een delegatie van zeven personen die de belangen van vierenzeventig landbouwers en andere belanghebbende vertegenwoordigers naar de Helmondse notaris Dijckhoff gestapt. Door middel van een notariële akte werd een coöperatieve 'mestfabriek' opgericht.

Het voorlopige bestuur van de coöperatie bestond uit voorzitter Hendricus Knoops, penningmeester Hendrikus Manders, secretaris Adrianus van Dijk, opzichter Godefridus van Laarhoven en de bestuursleden Hubertus van de Ven, Antonius van Dijk en Jan Konings.

Het totale kapitaal benodigd voor oprichting en aanschaf van materialen, gereedschappen en machines en de bouw van enkele gebouwen bedroeg een kapitaal van f 840,-. Dit startkapitaal werd bij

elkaar gebracht door het uitgeven van 168 gelijke aandelen van f 5,- per stuk. Alle aangeslotenen hadden de verplichting om alle overschot van mest aan de coöperatie te verkopen tegen een prijs die door het bestuur werd vastgesteld. Ook was men verplicht om zonodig het tekort aan mest van de coöperatie te betrekken. Uiteraard werd ook deze prijs door het bestuur vastgesteld. Alle leden die de overeenkomst aangingen deden dit voor een periode van dertig jaren, vanaf 1 mei 1899.

Het hoofdkantoor werd te Mierlo gevestigd terwijl de fabriek werd opgericht vlakbij de Geldropseweg aan het Eindhovens Kanaal. Zonder goedvinden van het bestuur konden er geen lidmaatschappen worden overgedragen. Als men tussentijds wilde uittreden dan moest men dit minstens drie maanden vooraf met opgaaf van reden bij het bestuur melden, waarna het bestuur een beslissing zou nemen.

Het ledenbestand bestond geheel uit landbouwers. Onder de aandeelhouders waren niet alleen boeren, maar ook industriëlen en notabele van Mierlo. Officieel werd de vereniging opgericht en geregeld bij de wet van 17 november 1876 (staatsblad nr. 227) zoals zij is aangevuld bij de wet van 7 mei 1878 (staatsblad nr. 41) toen ook de statuten

In het midden van de kaart (1912) iets links van het cijfer '20' staan juist in het hoekje 2 puntjes in een vakje afgebeeld. Dit zijn de mestreservoirs die hierdoor in beeld zijn gebracht. Daarboven de aanlegplaats voor boten in het Eindhovens Kanaal.

Dit is de plek waar thans (2011) de woonvorm 'Eikenhorst' is gevestigd (rechts op de foto). De "beer" werd in groten getale per boot af- en aangevoerd. Op de achtergrond de enige (gedeeltelijke) afbeelding van de oude "neij" brug en de afmeerplaats voor de boten. Met dank aan P. v.d. Boogaard en J. v.d. Vleuten. Foto waarschijnlijk genomen tijdens de verbredingwerkzaamheden 1929-1934

werden vastgesteld. Toen de mestfabriek 'in volle glorie' draaide werd de mest in grote hoeveelheden per boot af- en aangevoerd.

Veel beer werd op 'kwaliteit' verkocht. Als er weer een schuit beer was aangekomen hield burgemeester Keunen een munt van 'n cent voor de helft in de

bruine' vloeistof. Aan de kleurverandering van het geldstuk beoordeelde hij de kwaliteit van de aan te kopen hoeveelheid. Meester Van Bussel vertelde in het tijdschrift de "Kersenpit" dat er oude Mierlonaren waren die beweerden dat er een boer in Mierlo woonde die zijn vinger flink met het kostbare goed bevochtigde, hem daarna in zijn

De locatie naast het Eindhovenskanaal waar de mestfabriek was gevestigd. Ter hoogte van "de neij brug".

Veel experimenteren qua samenstelling en het nemen van groeiproeven die decennia lang duurden. Deze foto werd genomen op de Deense hoek onder Lieshout

mond stak en zo proefde of de kwaliteit wel goed was. De betreffende boer zou de bijnaam van "Nol Stront" hebben gehad. 'Maar', zegt Van Bussel, "dat zal wel gefantaseerd zijn".

De Mierlose bevolking noemde de fabriek ook wel de 'Cologne-fabriek'. De aangekochte beer werd in grote gemetselde putten vergaard. In deze putten zakte het 'dik' naar beneden. Als er een koper was voor 'dun' was dit geen probleem, men kon de gewenste hoeveelheid gewoon van bovenaf verkopen. Anders was het als er 'dik' werd verkocht,

dan moest de hele put worden omgeroerd. Hiervoor had men een goede en effectieve methode bedacht. Zodra er een klant was voor 'dik' dan kwamen er een of twee werknemers, die er iets extra voor betaald werden; zij trokken dan hun bovenbroek uit en deden een korte lederen werkbreek aan, vervolgens sprong men zonder schoeisel in de put en ging men de hele brij met de blote benen omroeren.

Het is niet duidelijk tot welk jaar de Mierlose mestfabriek in bedrijf is gebleven. Lange tijd na sluiting en afbraak van de putten en bijstaande panden werd de vroegere locatie van de fabriek door vooral de oudere Mierlonaren nog herinnerd als de plek 'bij de strontput'.

De ondergang van de coöperatieve mestfabriek zal ondermeer ook te maken hebben gehad met de in grote mate opgekomen kunstmestindustrie. Deze vorm van bemesting was in ieder geval 'reukarm' en volgens de fabrikanten veel beter dan de tot dan toe gebruikte beer.

De eerste ontwikkelingen van kunstmest vonden al in Engeland plaats in het begin van de 19^e eeuw. Kunstmest werd vervaardigd uit anorganisch materiaal. De Engelse bodem was de bakermat van de fosfaatkunstmeststoffen. Door het vele experimenteren qua samenstelling en nemen van groeiproeven die decennialang duurden, vorderde men vrij langzaam. De beoogde resultaten werden niet of nauwelijks bereikt. Na 1860 werden er in een tweede ontwikkelingsfase grote vorderingen geboekt. Door de Lotharingse ijzerertsen in o.a. Frankrijk, België en Luxemburg die moeilijk te winnen waren, te verbeteren middels het Thomasprocedé (*kalktoevoeging*), konden de meststoffen vrij snel in exploitatie worden genomen. Door fosfaatbemesting namen de planten beduidend meer voedingsstoffen op en bovendien was de wortelontwikkeling veel beter dan met de voormalige potstalbemesting.

De kalkmeststoffen hadden tot gevolg dat de grond aanzienlijk werd verbeterd door een betere beluchting, zuurgraad en een weelderige groei van het ondergrondse microleven. De kunstmestindustrie ging op volle toeren draaien en geleidelijk aan ging men steeds meer met 'kunstmest' bemesten. Deze vorm van grondverbetering had weer een nadeel, nl. dat de nadelige bestanddelen ook met grote hoeveelheden over de landbouwgronden werden uitgestrooid. Zeker bij een overvloedige

regenval stroomden deze schadelijke stoffen via drainering en de natuurlijke afwateringskanalen naar de grote oppervlaktewateren zoals zee, Maas en Rijn.

Tegen deze grote milieuverontreinigingen bracht men ook weer grote bezwaren in. In de tweede helft van de 20^e eeuw werden actiegroepen actief tegen het gebruik van de kunstmeststoffen, met als gevolg dat ook deze weer minder werden gebruikt. Op grote en kleine schaal wordt er heden weer gebruik gemaakt van de biologische bemesting, zij het wel zo dat er strenge milieumaatregelen aan te pas komen.

Rinie Weijts

De Oude Aa in Helmond.

De Oude Aa Helmond. Gelegen aan de Veestraat tussen de panden van Luyben en Van Will

Mestfabriek Promest in Helmond staat te koop

Geplaatst: 16 januari 1996

Helmond - Mestfabriek Promest in Helmond staat te koop. De fabriek wordt in zijn geheel of in onder-delen verkocht aan de hoogste bidder. De opbrengst van de verkoop komt in de kas van eigenaar Sobel. Dat bevestigt de huidige Promest-directeur Wim Vonk.

“Per 1 april worden alle activiteiten beëindigd en wordt voor de laatste vier personeelsleden ontslag aangevraagd”, zegt Vonk. Officieel staat de fabriek nog niet te koop. “Er is nog geen makelaar in de arm genomen, maar als zich vandaag een serieuze koper aandient, gaan we direct om tafel zitten”, aldus Vonk.

De fabriek met alle machines, opslagtanks, kantoorruimte en braak bedrijfsterrein aan de Graandijk kan in zijn geheel verkocht worden, maar ook in losse onderdelen. Over de opbrengst heeft Vonk geen gedachte. “Dat hangt erg af van of zich kopers aandienen. Ik kan daarover niets zeggen.”

Aandeelhouders

De aandeelhouders, waaronder de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond (NCB), de Limburgse Land-en Tuinbouwbond (LLTB), mengvoercoöperatie Cehave en de Rabobank, krijgen geen cent uit de verkoop. “Die bittere pil hebben we vorig jaar al geslikt”, zegt NCB-secretaris Anton Heijmans. Begin vorig jaar hebben de aandeelhouders afstand gedaan van hun vorderingen, nadat er surseance van betaling was aangevraagd. Het ging toen om circa tachtig miljoen gulden. In totaal heeft Promest 135 miljoen gulden gekost.

De NCB is 17,5 miljoen gulden kwijt aan Promest.

ARCHEOLOGIE

Archeologen:
Zij vinden vaak van alles
Soms ook wel van niet.

Michel Groothedde

Archeologie.

Op de Nieuwendijk. Een schutting met een kier
een souteneur; een Prins op tenen, een blauw scholier
zij kijken in de diepte. Ik sluit me bij hen aan
een tiental heren zwoegt onder een stilgezette kraan

zij strelen met een schepje zachtjes op de aarde
op zoek naar iets van oudheidswaarde
zij wroeten in verrotting en riolen
vinden ridders, roest gereedschap. Eeuwenlang verscholen

poetsen zij bot of been totdat het blinkt
herstellen wat historie heeft verminkt

de dichter is tevergeefs een archeoloog
al delft hij op het omgekeerde / hemelhoog:

het Kind wordt nimmer opgegraven
voorgoed is dood zijn thuis; de haven

Boudewijn Büch

BORDFRAGMENT MET JAARTAL.

Aan het einde van de 20^e eeuw verkeerde de boerderij van Andries Swinkels op Het Broek (Broekstraat 50) in een dusdanig vervallen staat, dat besloten werd tot nieuwbouw. In 1988 werd de oude boerderij, welke op de kadasterkaart van 1832 reeds voorkomt, afgebroken en op de oude fundering werd vervolgens een nieuwe boerderij gebouwd. Tijdens grondwerkzaamheden werd aan de binnenzijde van de oude fundering en onder de voormalige achteringang een bordfragment gevonden met daarop vermeld het jaartal 1788 (zie foto 1). Nu worden er wel vaker aardewerkscherven aangetroffen bij de fundering van oude boerderijen. Deze hebben echter als doel om lokaal de grondwaterstand te verlagen. De andere scherven van het bord werden niet aangetroffen en het bordfragment vertoonde verder ook geen recente breuksporen.

Nederrijns bordfragment gevonden op Het Broek

Bouwoffer?

Om het huis tegen ramspoed te beschermen werd er vroeger, van de IJzertijd tot en met de vroege middeleeuwen (800 v.C.– 900 n. C.), bij de nieuwbouw van het huis vaak een bouwoffer (munt, amfoor, pot) geplaatst onder de deurdrempel. Het doel van dit gebruik was om de goden gunstig te stemmen. In de middeleeuwen verdween dit gebruik en het is om die reden dan ook onwaarschijnlijk, dat de toenmalige eigenaar een bouwoffer heeft willen brengen. Eerder zal het zijn bedoeling zijn geweest om aan het nageslacht te laten weten wanneer de boerderij werd gebouwd.

Nederrijns aardewerk.

Het bordfragment is gemaakt van roodbakkend aardewerk, bedekt met transparant loodglazuur en versierd met gele engobe (kleislib). De onderzijde

0 3 cm

is nog deels zwart als gevolg van het ovenvuur. In het Museum Boijmans-Van Beuningen is een identiek bord te zien waarop de datum 1750 prijkt (zie foto 2) [1]. De diameter van beide borden is nagenoeg gelijk (17.2 versus 17.5 cm), boven het cijfer 1 staat op beide een punt en de onderstreping van het jaartal is identiek. Het bord blijkt te behoren tot het z.g. Nederrijns aardewerk [2]. Dit soort roodbakkend slibaardewerk is in het hele Nederrijn-gebied gefabriceerd en beleefde zijn bloeiperiode van de 16^e tot en met de 19^e eeuw. Het gebied bevindt zich ruwweg binnen de driehoek Tegelen, Krefeld en Gennep. De Rijn en de Maas hebben hier in de loop van de tijd klei afgezet, welke zeer geschikt bleek te zijn als pottenbakkersklei (*Ton*). Het Nederrijns aardewerk behoort tot de categorie volksaardewerk. Over dit gebruiksaardewerk is in de afgelopen jaren vrij veel gepubliceerd [3], [4], [5], [6]. Onder archeologen, die meer geïnteresseerd zijn in vroegmiddeleeuws aardewerk (600 – 900 n

Chr.) uit Badorf en Pingsdorf, is dit type aardewerk echter minder populair.

De decoratie van het Nederrijns aardewerk wordt gekenmerkt door eenvoudige geometrische patronen, hoewel rijker versierde schotels ook voorkwamen. Deze werden bijvoorbeeld voor speciale gelegenheden gemaakt. Dateringen komen ook regelmatig voor. De vormenrijkdom is groot: van voorraadpotten tot schotels, kommen, kannen etc. in allerlei maten [7].

Productieplaats

Nu rijst de vraag: waar werd dit bord geproduceerd? Een antwoord hierop blijkt niet zo eenvoudig te zijn. Binnen een dorp konden namelijk meerdere pottenbakkers actief zijn. Bovendien waren pottenbakkers vaak verwant aan elkaar, waardoor de kunst van het fabriceren (knowhow) binnen de familie bleef. Zodra een bepaald bord populair

Nederrijns bordfragment gevonden op Het Broek

werd, steeg de omzet en daarmee de winst. Dat dit niet lang onopgemerkt bleef moge duidelijk zijn. Het gevolg was, dat eenzelfde type bord vaak in meerdere plaatsen werd geproduceerd. Dit geldt ook voor het bord dat op Het Broek is gevonden. De zoektocht naar de productieplaats begint met het afbakenen van het gebied, waar het bord mogelijk werd geproduceerd. In meerdere plaatsen in Nederland en Duitsland zijn vergelijkbare borden op de stort van voormalige pottenbakkerijen aangetroffen. Een streek waar het bord zeker niet vandaan komt is het zuidelijke Rheinland [8]. In Issum (bij Geldern) waren tussen 1680 en 1850 meer dan 70 pottenbakkers actief, die destijds borden van hetzelfde type hebben gemaakt [9]. Vanwege de relatief late datering van het Mierlose bordfragment, zou ook Tegelen een optie kunnen zijn [10]. De meest waarschijnlijke productieplaats, waar alle geconsulteerde personen naar verwijzen, blijkt echter Gennep te zijn. Hier werd, tijdens de opgraving van een pottenbakkerij aan “de Doelen” in Gennep, een zelfde type bord gevonden met daarop het jaartal 1773. Andere bodemvondsten uit Gennep hebben het jaartal 1764 en 1776 en men vermoedt, dat ze bij dezelfde pottenbakker zijn geproduceerd [11]. De borden vertonen veel gelijkenis met het bordfragment dat in Mierlo is gevonden, zoals het jaartal, de kleur, de punt op het cijfer 1 en de manier van onderstreping met engobe. De conclusie lijkt dan ook gerechtvaardigd, dat er een grote kans bestaat dat het Mierlose bordfragment in Gennep werd geproduceerd. Nadat de aardewerkproducten gereed waren, werden ze via de Maas en de Rijn verscheept naar de Hollandse steden. Plaatsen in Brabant werden bezocht door handelsreizigers, die met een mand van hout of vlechtwerk op hun rug (Kiepenkerl), de boeren bezochten. Zo een handelsreiziger moet in het jaar 1788 ook op Het Broek zijn aangekomen.

Eigenaar van het bord.

Maar wie had deze scherf nu bij de fundering neergelegd? Hierover vinden we in het Verpondingenboek van 1785 [12] en de DTB's van Mierlo [13] enige informatie.

In 1746 wordt in Mierlo Hendrik (Janssen) van der Putten geboren als 6^e kind van Joannes van der Putten en Petronella Raeijmakers. In 1770 trouwt hij met Maria Verbeek en ze krijgen 11 kinderen waarvan er 4 reeds op jonge leeftijd overlijden. In 1797 overlijdt zijn vrouw Maria en in 1802 overlijdt ook Hendrik. Zijn overgebleven 7 kinderen verkopen in 1802 hun boerderij aan de Broekstraat

aan Goord van Ekart, die deze op zijn beurt weer doorverkoopt aan Martinus van der Poelen. Deze laatste eigenaar staat op de kadasterkaart van 1832 vermeld als eigenaar van perceel G722 (Broekstraat 50). Deze Hendrik van der Putten moet degene zijn geweest die in 1788, op 42 jarige leeftijd, besloten heeft om de boerderij, welke vermoedelijk reeds van vóór 1671 dateerde, nieuw op te bouwen.

Henk Simons

- [1] *Permanente collectie Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam.*
- [2] *Determinatie: Archeologische Vereniging Kempen en Peelland (AVKP) Eindhoven, Ben van den Broek en Dirk Vlasblom.*
- [3] *Alexandra Mars, 1991: Genneps aardewerk, een 18de-eeuwse pottenbakkerij archeologisch onderzocht.*
- [4] *Sjerfkes, 2003, Museum Tiendschuur Tegelen: nieuwe inzichten in het Nederrijns keramisch verleden van een aantal Noord- en Midden-Limburgse plaatsen.*
- [5] *Arbeitskreis Niederrheinische Irdenware, 2009: Aus der Erde auf den Tisch - Weggeworfen und Wiedergefunden.*
- [6] *Tersteegen Guido, Issum 2011: Keramik aus Issum: Produkte einer niederrheinischen Töpferwerkstatt von 1691-1802.*
- [7] *Informatie van Alexandra Mars, Assen.*
- [8] *Informatie van Christoph Reichmann, Burg Linn Krefeld.*
- [9] *Informatie van Lutz Weynans, Museum Haus Baaken Tönisberg, Duitsland*
- [10] *Informatie van Ad van Pinxteren en Ad Bogers, Limburgs Museum Venlo.*
- [11] *Informatie van Andries Knevel en Jan Wessel, Gennep.*
- [12] *Verpondingen 1785 O.A.A. Mierlo.*
- [13] *DTB (Doop, Trouw en Begraafregisters) Parochie Heilige Lucia Mierlo.*

MUNTENOVERZICHT VAN HET BROEK, HAZENWINKEL EN STEPEKOLK.

Tijdens archeologische opgravingen tussen de gehuchten Het Broek, Hazenwinkel en Stepekolk zijn enkele jaren geleden munten aangetroffen. Ook zijn er in dit gebied munten gevonden door mensen, die met een metaaldetector over de akkers hebben gelopen. Deze munten zijn onlangs gepubliceerd, samen met de archeologische vondsten uit dat gebied [1]. Ook zijn er munten aan het daglicht gekomen, welke daar in de 80-er jaren van de vorige eeuw zijn gevonden. Deze munten zijn gedetermineerd door het Munt- en Penningkabinet in Den Haag.

1. Koperen noedmunt uit 1579 van de Spaanse Nederlanden. De munt is geslagen vanwege het beleg van Maastricht.
2. Munt Stad Utrecht uit 1742
3. Zilveren munt van Philips 2 uit de Zuidelijke Nederlanden. Vermoedelijke datering 1600
4. Koperen Utrechtse duit uit 1667

De nummers 1 t/m4 staan beschreven en afgebeeld in [1]:

5. Stad Utrecht duit uit 17xx
6. Stad Utrecht duit uit 1788
7. Zeeland, duit, jaartal onleesbaar, type 1766 – 1792
8. Gronsveld, Josse Maximilian, oord zonder jaartal, VDaa 6.48
9. Reckheim, Ferdinand d'Aspremont-Lynden, oord 1641, De Mey 148 (zie afbeelding)
10. Gelderland, duit 178x
11. Duit 18e eeuw

De nummers 5 t/m 11 zijn ruim 30 jaar geleden gevonden maar worden nu pas gepubliceerd.

Henk Simons

[1] *Rapport 50: Archeologisch onderzoek Helmond, Brandevoort 2 - Stepekolk en Hazenwinkel, 2009. Uitgave van de Afdeling Archeologie gemeente Eindhoven.*

0

3 cm

BIJGELOOF, HEKSEN EN KWAKZALVERIJ

Deel I Bijgeloof

Onder de titel 'bijgeloof' volgt hieronder een bonte reeks van onderwerpen, soms korter soms langer besproken, die allemaal iets te maken hebben met bovennatuurlijke krachten en volkse tradities of overleveringen.

Paddenstoelen en de heksenkring

Nergens in het Bijbelse scheppingsverhaal komen paddenstoelen voor. Dat was toch voor veel Peelers verdacht want wat God niet had geschapen moest door de duivel gemaakt zijn.

Vanwege de cirkelvormige groeiwijze van paddenstoelen werd dit een 'heksenkring' genoemd. Op die plaatsen zouden heksen dansen tijdens sabbatnachten. Het gold als zeer gevaarlijk een voet in deze kring te zetten.

Getalsmagie

Twaalf is een mooi getal maar elf en dertien niet. De Babyloniërs hadden in de sterrenhemel al de twaalf tekens van de dierenriem ontdekt. En of het nu hierdoor kwam of door het feit dat twaalf als getal door zoveel andere getallen gedeeld kan worden en dus een mooi getal is, twaalf kreeg een speciale betekenis. Dat is de eeuwen door gebleven: kijk

Een zwarte kat die geluk brengt in plaats van ongeluk. Jaren geleden dineerden in het Londonse Savoy Hotel eens dertien gasten aan tafel. Enige tijd later werd de gasheer vermoord. Sinds dit tragische bericht het Savoy bereikte, wordt daar, als er dertien mensen aan één tafel zitten, altijd gedekt voor Kasper, een zwarte kat van porcelein.

maar naar de twaalf maanden van het jaar of de twaalf apostelen van Jezus.

Maar alles wat net niet twaalf is krijgt hiermee gelijk een smet: net niet goed. En daarom zitten we met elf te kijken als 'gekkengetal' zoals we dat nog meemaken op de elfde van de elfde als het carnavalsseizoen opent of met het getal dertien, het ongeluksgetal van vrijdag de dertiende.

En we spreken nog steeds over twaalf ambachten en dertien ongelukken. Overigens waarom zitten er nu juist twaalf flesjes in een kratje bier? Stiekem doen de brouwers een beroep op ons gevoel voor het idee: 'Dat zit wel goed, dat is degelijk'.

De magie van het getal zien we vaak terugkomen in de vele recepten die tot ons gekomen zijn uit het verleden. Zo zien we bij de hondsdolheid regelmatig een therapeutisch gebruik van de getallen negen en, soms, veertig. Een willekeurige opsomming: 'men mag gedurende negen dagen zijn baard niet scheren'. Men gebruikt negen kruiden en wie gebeten is moet negen dagen bidden. Dol wordt je na negen uren, dagen, maanden of jaren. Wie geneest moet levenslang dagelijks negen Onze Vaders bidden. Wie in St Hubert 'ingesneden' was, moest "gedurende veertig dagen geen haren kammen". Als men bij honden veertig dagen na de geboorte de staart afsnijdt worden ze niet dol.

En een recept voor als je een brandwond opgelopen hebt (van de familie van Toon van Moorsel uit het Deurne van voor 1900) hangt ook van getalsmagie aan elkaar:

Om te beginnen een kruis te maken (en zeggen)

"Brand valt in het zand maar niet in het vlees", drie maal het wees gegroet en dan de twaalf artikelen des geloofs met eere Zij den Vader den Zoon en den H. Geest en dan vijf maal het Onzevader en weesgegroot en dan maakt men een kruistekening op de wond.

Geluid moet je met geluid te lijf gaan

Van oudsher was het gebruik om als het bliksemde en donderde de heilige Donatus aan te roepen. Want reeds in zijn naam klonk het donderen van het onweer (en de oude Germaanse bliksemgod Donar) door. Dat moest dus wel een goede heilige zijn.

Overigens was het op vele plaatsen een gebruik om bij zwaar onweer de koster de klok te laten luiden. Men meende door dit onweer-

H. Donatus, bid voor ons.

luiden, met het gebeier van de zware klokken de wolken en onweders te verdrijven. Een veel voorkomend en beroemd klokkenopschrift luidde: "Ik roep de levenden, ik beweën de doden, ik breek de bliksem". Helaas zijn juist veel klokkenluiders door blikseminslag tijdens het luiden overleden.

Sommige mensen liepen bij onweer en bliksem met een klein tinnen belletje door het huis. Tijdens het bellen werd dan een gebed gericht aan de heilige Donatus: de Donatuslitanie.

Overigens vond men ook in vroeger tijd al resten uit de steentijd zoals stenen vuistbijlen. Van deze onverklaarde vondsten uit het stenen tijdperk meende men dat het door de dondergod Donar weggeworpen 'donderstenen' betrof die een boomstam of huis konden treffen bij het bliksemen.

Spoken

Rond 1800 dwaalde in ieder dorp, vooral op het kerkhof, wel een of ander spook rond. In Deurne noemde men deze dwalende geesten 'stalkaarsen' en 'gloeiende mannen'. Men zag in de Peel vaak dwaallichten, die de mensen voor ongedoopte kinderen hielden. Men beklagde hen om hun ongelukkig lot want, zo luidden de volksverhalen, omdat ze niet gedoopt waren zwierven ze 's nachts

rond. Ook zag men soms grote onverklaarbare vuurklompen of pilaren die rondzweefden en deze werden al snel 'de gloeiende' genoemd. Men dacht dat het verdoemden waren die voor straf moesten rondzwerfen.

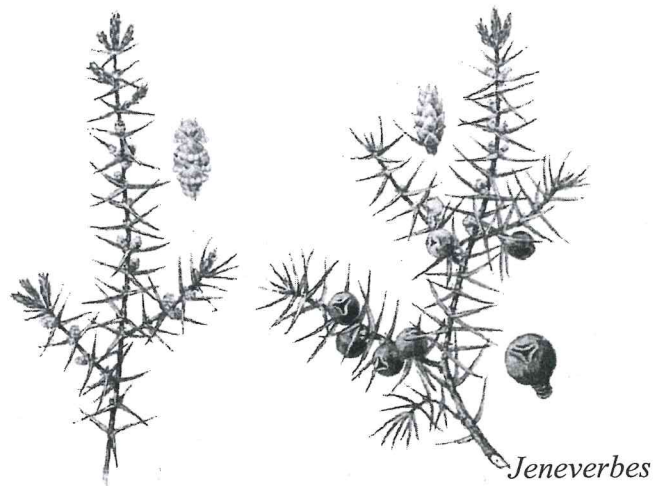
Het bijgeloof zegt dat ze op het kerkhof onzichtbaar waren, maar dat ze in de Peel te zien waren als ze moesten branden. Wie een 'gloeiende man' zag sloeg een kruis ter bescherming. Deze gloeiende figuren waren het gevolg van natuurlijke oorzaken. Uit het moeras in de Peel kwamen stoffen vrij die licht ontvlambaar waren en dat was 's nachts het beste te zien.

Een verzameling weetjes

De zusters te Sambeek vullen nog steeds kleine zakjes met gewijd zout om dit op de kleding van kinderen te spelden bij wie de tandjes door gaan komen. Dan hebben ze er minder last van. Er worden nog vele zakjes afgehaald, een zuster heeft nog bijna een dagtaak aan het maken en vullen van de zakjes ter grootte van vijf bij vijf cm.

De jeneverbes is vanwege zijn doorns een probaat middel om geesten, demonen en duivels te verdrijven. Geneeskundig vindt de jeneverbes veelvuldig toepassing wegens zijn desinfecterende werking. De geur is buitengewoon aromatisch. Dus het borreltje jenever van opa was zo slecht nog niet.

Bijvoet is een beproefd middel tegen negatieve invloeden van buiten. Het beste kan men gedroogde bijvoet branden. Ook in een kruidenzakje bij zich gedragen, beschermt de plant tegen negatieve trillingen en boosaardigheid. Bijvoet bevordert de menstruatie en helpt bij bevallingen. Daarom hielden barende vrouwen vroeger altijd een bosje bijvoet in de hand.

Jeneverbes

Op 3 februari, de feestdag van de heilige Blasius, worden kaarsen kruislings tegen de keel gehouden onder het uitspreken van een gebed. Dit noemt men de Blasiuszegen die zou helpen tegen keelziekten. In de Zeilberg staat een kapel gewijd aan de heilige Blasius.

Antonius Abt, een heel oude heilige, werd aange-roepen tegen 'Antoniusvuur', pest en veeziekten. Als men een zakje meel gewijd aan Antonius door het veevoer mengde voorkwam dit veeziekten.

De Heilige Anthonius.

De zgn lachduif / roosduif

Een soort turkse tortel wordt, nu nog steeds, in een hokje vlakbij het huis gehouden. De bedoeling hiervan zou zijn om huidziekten af te weren, via het gebruik van deze zogeheten lachduif of roosduif, voor kinderen met huiduitslag. De huidziekten gordelroos, haarroos, belroos, wondroos, netelroos of roos op het hoofd zouden verbeteren door de lachduif in een kooitje boven de deur te hangen.

Deze duif wordt ook gebruikt als een betrouwbare waakhond: ze roept altijd en alarmeert heel rustig. Ook astma en dauwworm zou verdwijnen door een dergelijke duif in de huiskamer te houden. Wie astma heeft moet dan wel de duif zelf voeren en verzorgen.

Een andere gebruik / misbruik van duiven is tegen de beruchte aangezichtspijnen: hiertoe legde men een opengesneden duif op het gezicht.

Heel gezond vindt men telkens weer het gebruik van uien: zo kan men van alles genezen door het eten van 7 sjalotten op de nuchtere maag.

Bekend is ook het onder een ladder doorlopen, dit zou steevast ongeluk brengen.

Wie naar Lourdes ging bracht vanzelfsprekend een flesje met Lourdeswater in een plastic beeldje van Maria mee. Maar speciaal geneeskrachtig waren natuurlijk de extra sterke pepermuntjes met het opschrift 'vervaardigd met echt Lourdeswater'.

Engelbewaarders behoren in de rangorde der engelen tot de laagste regionen. Bij de christelijke doop ontvangt iedereen een persoonlijke engel als 'bodyguard', die de dopeling trouw blijft tot aan diens dood. Deze engelbewaarder zou bij alle belangrijke handelingen in het leven over de rechterschouder meekijken, de duivel over de linker.

Dingen om bij je te dragen die beschermen tegen ongeval of ziekte

Veel dingetjes die klein waren of opvouwbaar, werden op een of andere wijze op het lijf gedragen als bescherming tegen ziekte of ongeval. Te denken valt hierbij aan speldjes, ringen of lapjes en papiertjes.

Scapuliertjes waren kleine medailles die veel katholieken zo'n 50 jaar geleden bescherming moesten bieden tegen ongelukken. Vooral die van de Heilige Christoffel, als beschermer in het verkeer, werd veel gedragen. Kleine kinderen droegen tegen de vele kinderziekten een Mariablauwe medaille van de heilige maagd Maria op hun borstrokje.

Een zegenformulier was een formulier met een magische werking. Het was goed tegen allerlei kwa-

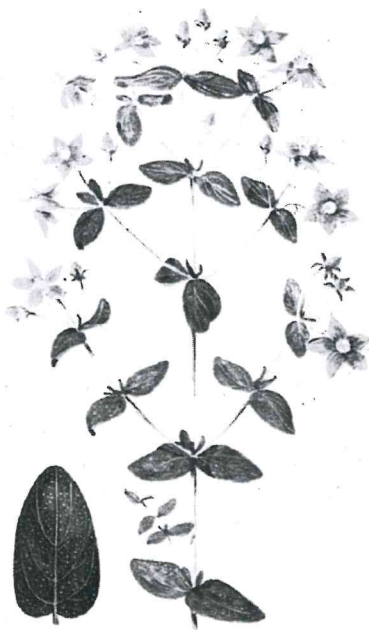
len, een plotselinge dood en rampen. De waarde was te vergelijken met een huidige verzekeringspolis. Er stonden verschillende heiligen op afgebeeld waarvan er altijd wel een aangeroepen kon worden, om in een ongelukssituatie uitkomst te bieden. Ze waren te koop in bedevaartplaatsen. Het formulier werd opgevouwen op zak gedragen, vaak ook in de kleding genaaid of in huis opgehangen. Daarnaast werden bidprentjes van een geliefde heilige in portemonnee of portefeuille meegedragen.

Maar ook niet kerkelijke attributen deelden in de belangstelling: de staart van een vos was een fraaie en uitdagende talisman ter bescherming tegen ongelukken. Deze werd veel gebruikt op motors, bromfietsen en scooters. Populair was bij velen een kastanje in de broekzak, wat werd beschouwd als een prima middel tegen reumatiek. Tot slot hing men soms 'mollenpoten om de hals van de kinderen tegen de stuipen'.

Briefjes met kleine teksten of hoofdletters als afweertekens waren ook geliefd zoals het Driekoninkenkruis: KMB (Kaspar, Melchior Balthazar) of BMC (Balthazar, Melchior, Caspar).

H. Johannes de Doper

De feestdag van Sint Jan de Doper is 24 juni. Al snel heeft de kerk het heidense feest van de zonnewende gekoppeld aan het feest van Sint Jan, en dus gekerstend. Het voor dit feest kenmerkende (heidense) Sint Jansvuur was oorspronkelijk de traditionele begroeting van de zomer met hoog gestookte vuren. Hoe hoger het vuur des te beter zou de oogst worden.

Sint-Janskruid

vuren. Hoe hoger het vuur des te beter zou de oogst worden.

Omdat Sint Jan werd onthoofd, wordt hij aangeroepen bij vallende ziekte, hardnekkige hoofdpijn, kinderziekten en hardnekkige heesheid (want hij was een roepende in de woestijn).

Het Sint Janskruid is geel als de zon, een fraaie ver-

wijzing naar de zonnewende, terwijl het rode sap in verband wordt gebracht met Jans onthoofding. Zo ongeveer alles van Sint-Jansdag en -nacht is goed voor van alles: zoals het water dat in de Sint-Jansnacht uit de dauw verzameld wordt: dit is het beste water voor zieke ogen dat je je maar wensen kunt.

Sint Janstrossen

Op 24 juni werd de zogenaamde Sint-Janstros buiten aan de deur gehangen. Ze was bedoeld om boze geesten, blikseminslag en brand buiten de deur te houden. De planten in de tros zouden de vruchtbaarheid bevorderen en ook helpen tegen oogziekten.

De tros bestond uit Sint-Janskruid, korenbloem, lievermannekes (duizendschoon), snoffelkes, madelieven, huislook, varens en notenbladeren. Er kwamen overigens vele plaatselijke varianten in de samenstelling voor.

Om te beginnen was er al sprake van twee soorten Sint-Janskruid: het ene werd ook wel hertshooi genaamd of 'jaagtenduivel', het andere was een vetplant, sedum purpureum bijgenaamd 'hemelsleutel'.

Daarnaast kon men in de tros ook tegenkomen: lindenbladeren, het rood boerenroosje (de kleur rood verwees naar het martelaarschap van Johannes) allerlei grassen, zuring (een plant die als verfrissing was genuttigd na het eten van sprinkhanen door de heilige Johannes), anjers, marjolein en knoflook.

Het gebruik van de tros kwam onder andere voor in de Brabantse Kempen zoals Duizel en Oerle, het Land van Cuyk rond Sambeek en de Peel. Gewijde Sint-Janstrossen werden naast de deur gehangen. Het Sint-Janskruid moest op 24 juni geplukt worden, liefst 's morgens vroeg, vóór zonsopgang, zwiingend en met de rechterhand. Vooral de olie uit het kruid zou geneeskrachtig werken tegen zon- en vuurverbrandingen. Het Sint-Janskruid zou verder helpen bij verstuikingen, een tennisarm, kaalheid en bloedarmoede.

De pint

Met respect sprak men vroeger over de pintmeester, die iemand op afstand van zweren, verwondingen, brandwonden en tandpijn kon verlossen. Hij kende het geheim van de geneeskrachtige pint. De pint was een tinnen of Keulse pot (ter grootte van

een pint = 0,6 liter) met water, waarin een mysterieus poeder was opgelost. Een pintmeester nam wat wondvocht of bloed van de zieke op met een linnen doekje, dat hij in de pint dompelde. Als deze pint op lichaamstemperatuur was, voelde de patiënt zijn pijn verminderen.

De pintmeester behandelde verder gestoten of gewonde tenen, afgescheurde hoorn van een rund, fijt aan de vinger, de nagel die van een vinger was gestoten. De pintjesmeester alleen kende het geheim van de pot. Rond 1900 waren er in Brabant nog vele pintjesmeesters actief. Met name in Liessel was een familie met meerdere pintmeesters. De pint stond meestal klaar, wachtend op een gunstige gelegenheid, want bederven deed de inhoud niet. Net zomin als wijwater, "dè bedèèrft ok nie."

Geluksbrengers

Het eerste mutsje van een kind geldt sinds oude tijden als een geluksbrenger. Dit geldt natuurlijk ook voor het klavertje vier en het lieveheersbeestje.

Een hoefijzer

Men hangt ook graag een hoefijzer op om onheil af te wenden. Enerzijds schijnt het gebruik van het hoefijzer te maken te hebben met de vorm die aan de maan doet denken. De maan is het zinnebeeld van welvaart en geluk. Maar hang het hoefijzer wel goed met de punten omhoog, anders valt het geluk er zo weer uit. Anderzijds is het een eigenschap van ijzer, dat het de boze geesten verdrijft. En omdat ijzer de stuipen wegtrekt hing men een hoefijzer bij een ziek kind in de wieg.

Bijgeloof als iemand verdronken of vermoord is.

"Als men naar een verdronken mens zoekt, laat men een wit aarden bord met een brandende kaars er op in 't water drijven. Daar waar het bord blijft stilstaan, ligt het lijk." Het succes van deze methode was erg wisselend. Een andere diep gewortelde mening was dat als familie van een verdronkene bij het lijk kwam, dit dan ging bloeden. Mijn vader heeft me vol overtuiging verteld over zijn oom die in de Maas verdronken was waarbij dit ook gebeurde.

Deze mening lijkt overigens sterk op het idee dat een vermoorde opnieuw zou gaan bloeden als de dader in de nabijheid van het lichaam kwam. Tot in 17de eeuw heeft men om die reden verdachten langs de lijkbaar van een vermoorde laten lopen. Men hoopte op deze wijze een bekentenis te verkrijgen; het schijnt door de stress ook nog vaak gelukt te zijn. Het gebruik is al in 1600 door de lijfarts van paus Innocentius X veroordeeld.

Een ander gebruik bij overlijden hing samen met mogelijk verdachte omstandigheden, zoals een hartstilstand met stuiptrekkingen. In zo'n geval werd de plaats van het overlijden gezuiverd door in alle hoeken zout te strooien.

Naamgeving ter afwering of genezing van ziekte

Om te voorkomen dat een kind een ernstige in de omgeving of familie heersende ziekte kreeg werd vaak aan een van de namen van het kind die van een heilige toegevoegd. Meestal was dat een heilige die bekend stond als gunstig tegen een bepaalde ziekte. Enkele voorbeelden zijn Hubertus, werkzaam tegen hondsdolheid, Nicolaas of Cornelius, gunstig tegen epilepsie en Maria tegen wiegendood of het overlijden van baby's voor de geboorte. Daarnaast kleepte men een kind levenslang of tot in de puberteit in het blauw als het aan Maria was toegewijd.

Eigenschappen van de duivel

De duivel is een geest, zijn wezen als engel is door zijn eigen bewuste neiging tot het kwaad verduisterd en gedegeneerd. Hij heeft een scherp en spitsvondig inzicht en veel ervaring. Een duivel kan de toekomst voorspellen, mensen en vee schade berokkenen; de lucht bewegen en wonderlijke dingen toveren die men ook kan horen; hij kan beelden laten spreken, de gestalte van een dode aannemen of boven een graf zweven.

Hij kan mensen in de war brengen en belooft mensen grote rijkdom; hij veroorzaakt dromen spookbeelden, neemt snel iets weg of legt iets neer (bij lijkopening: dat heeft dan zg. de dood veroorzaakt), laat zwakgelovigen van alles uitbraken of met ontlasting kwijtraken, vrouwen die met hem omgaan baren kikkers of andere voorwerpen.

Koeien ontnemt hij de melk of de boer kan er geen boter meer van karnen, soms opent hij sloten voor boeven die met hem in zee gaan; hij zet vliegen in oren of kwelt wie hij niet bezeten kan maken.

Tijdens convulsie kunnen ze neervallen met gekraak in gewrichten en zelfs moord bedrijven. De duivel kan ook ongewenst zenuwen en spieren bewerken, het lichaam wordt dan onbeweeglijk en stijf, een tetanus ontstaat: opisthonus (lichaam met kracht naar achteren gebogen) of emprosthonus (hoofd naar voren gebogen).

Door de invloed van de duivel gaan spieren beven en sidderen, ogen en mond verdraaien, de adem gaat zeer vast zitten door de onbeweeglijkheid van het middenrif. Slagaders kan hij niet beïnvloeden,

de hik wel. De duivel doet alsof hij bang is voor wijwater of salomonswortel en gewijd zout. Duivels kan men binden in ringen, glazen bollen en flessen.

Hoe verdreef men boze geesten: door lawaai, met vuur en licht of door het aanbrengen van tekens zoals een hoefijzer, een hamer of een kruis.

“Bij een zieke die door de duivel betoverd is trekt een duivelbezweerder in de ziekenkamer een cirkel op de bodem waarbinnen de zieke veilig is. De cirkel wordt gevormd door schedel en botten en een briefje met de letters TM” (De tekst TM komt uit de symboliek van de Kabbala en staat voor tetragrammaton. Het biedt bescherming tegen de macht van het boze).

(1798) “Op de muuren der meeste huizen ziet men groote witte kruissen met kalk gewit, ook wel ziet men kleine houten kruisjes boven op de daken opdat de huizen dus voor den duivel en alle kwaad beveiligd zouden zijn. Elk Vrouwspersoon draagt ook een gouden of zilveren kruis aan den hals; dit strekt deels ten sieraad deels ten bewaarmiddel tegen tooverij bezweeringen.

Dat zij nooit een stuk van een nieuw brood afsneden of zij schrijven met het mes een kruis op hetzelve.

Men luidt ook terstond over een dode zoodra hij gestorven is, dit luiden verdrijft den duivel.”

(Helmond) Nog rond 1900 werd een groot wit kruis gekalkt op de buitenmuur van een huis, want dat verdreef de boze geesten en gaf bescherming tegen bliksemnslag en weerde de duivel af. Hetzelfde was de bedoeling van witte tekens op de muur of een gat in de muur bij een begrafenis.

Gezegde: “Een kruis houdt den duivel van melk en zuivel !”

Christus dreef bij de bezeten Maria van Magdala liefst 7 duivelen uit.

Waarzegger 1635 Asten geen bieman

Omdat ene Philip zijn geld gestolen zou hebben gaat Peeter Verschuere naar de waarzegger. Die beweert dat hij er wel voor zal zorgen dat het geld terugkomt. Dit is het gehele dorp ‘doorgestroyt’. Hij heeft gezegd dat degene die het geld gestolen had, het weer terug zou brengen of dat hij anders

“van den duyvel zo zou worden gekweld dat hij door het raam naar buiten zou worden getrokken door die duyvel.” Al met al heeft dus de waarzegger iemand valselijk beschuldigd.

Als de eerbiedwaardige kapelaan van de Ertweg, 55 jaar oud, te Heithuizen door de heer God plotseling met verstandsverbijstering is geslagen schrijft zijn familie dit aan toverij toe. Zij probeert bij de zieke man te Glabbeck de duivel te doen uitdrijven. De volgende nacht wordt hij dood in bed gevonden.

De Agnus Dei

Het gebruik van het wijden van de zg. Agnus Dei door de Paus schijnt te dateren uit de vierde eeuw. Over de achtergrond hebben we een tekst van 15 december 1938.

“De Agnus Dei is een oud gebruik in de Roomsche Kerk, waarbij pausen bepaalde figuren zegenen of wijden.

De wijding van de Agnus Dei heeft in het eerste jaar der regeering des pausen en verder in den regel alle zeven jaren plaats. Het wordt van witte, zuivere, door bijen verzamelde was vervaardigd. Deze was moet eerst als Paaschkaars gebruikt zijn, die reeds in de kerk gebrand heeft. Verder wordt het beeld van een lam daarop afgedrukt. Het onbevleete Lam, dat voor de verlossing van het menschelijk geslacht op het altaar des kruises geofferd werd.

De gelovigen kunnen hierdoor de volgende genaden verkrijgen:

1. Dat het teeken van het H. Kruis, de booze geesten alsook hagel, donder, storm van hen verre houde.
2. Dat ze voor de listen en bekoringen des duivels mogen bewaard blijven.
3. Dat vrouwen, in gezegende toestand verkeerend, voor ieder ongeval bewaard blijven en een gelukkige verlossing mogen tegemoet zien.
4. Dat pest, vallende ziekte, water en vuur den vromen Christenen geen schade veroorzake.
5. Dat men voor een plotselingen en onvoorziene dood, voor elk gevaar en alle onheil bewaard blijven.

Wordt men genoemde genade niet deelachtig, zoo moet men dit aan gebrek aan geloof en godvrucht toeschrijven, of aan een andere verborgen oorzaak, die de goddelijke Voorzienigheid verhindert ons dergelijke weldaden te bewijzen.” (Steyl 1938).

Indien een betovering was vastgesteld kon men een wassen Agnus Dei aan een koordje om de nek van de betoverde hangen, zo stond in een handschrift in de 16e eeuw.

Veel ziektes door wormen

Het idee dat veel ziektes door wormen veroorzaakt werden is terug te zien in namen als tandworm voor tandbederf, hartworm voor maagpijn, bolworm voor hoofdpijn en dolworm voor krankzinnigheid. En een moderne vorm van deze opvatting dat een worm aanwezig is zien we nog in het woord mee-eter voor een met vet verstopt talgkliertje in de huid.

Evenmin is het dan vreemd dat men meende dat het nemen van een borrel op de nuchtere maag een goede gewoonte was om zich ziektes van het lijf te houden. Zo'n borreltje werd dus een piereverschrikkertje genoemd.

Een verstoring van de 4 lichaamssappen

Omdat men meende dat ziekte afkomstig was van een verstoring van de 4 lichaamssappen kan men hier nu nog menige verwijzing naar vinden.

Wie zwaar op de hand was noemen we ook vandaag de dag zwartgallig, want juist door het hebben van te veel zwarte gal werd je zo depri. Iemand die erg plakkerig van aard is noemen we nog steeds een slijmbal. Die heeft dus te veel slijm in zijn gestel. En als iemand veel last heeft van steenpuisten wordt soms het ouderwetse woord bloedzweren daarvoor genoemd door oude mensen. Daarmee geven ze aan dat je juist zo ziek wordt omdat je teveel bloed hebt dat er als het ware uit moet zweren. Een ander woord voor een grote kwaadaardige steenpuist was ‘bloedvin’. Tot slot kan iemand aan wie je een hekel hebt nog steeds ‘de klere’ krijgen. ‘Klere’ is afkomstig van het Griekse cholera ofwel een overschot aan gele gal of op zijn Frans: de kolére.

Wat er op lijkt, dat helpt

Wat er op lijkt dat helpt tegen een ziekte, of je krijgt het er juist van. Zo wordt je van walnoten slim want de gepelde noten lijken heel erg op hersens. Wie geelzucht heeft moet planten met geel sap zoals stinkende gouwe of aloë gebruiken.

Om gezond te blijven (en een frisse rode kleur te krijgen) moet je bloedkoraal dragen. Maar bloedkoraal verbleekt weer als je ernstig de tering hebt. Tegen hevige tandpijn moet de martelares Apollonia worden aangeropen, want bij haar werden alle tanden uitgetrokken. Als alternatief kun je (getande) beukenblaadjes overwegen.

Wie bang is voor donder en bliksem moet de heilige Donatus aanroepen, wiens naam op het woord donder lijkt.

Het meegeven van urine aan een begrafenis was vroeger een middel tegen bedwateren; men vindt nog flesjes in kisten bij vergane lijken. Maar wie gelovig is kan het beste de heilige Vitus aanroepen, want die stond te trappelen van de pijn toen hij ge-roosterd werd.

Als men een longziekte heeft moet men longkruid gebruiken, want het blad heeft een tekening die overeenkomt met longweefsel.

Wie hoofdpijn heeft roept Sint Jan aan die ont-hoofd werd.

Tegen roos in het haar heb je de keuze: gebruik rozenwater of brand een kaarsje voor de heilige Rosa. Wie door vallende ziekte gekke bewegingen maakt kan het beste soep van eksters trekken en opeten.

En als men het aan het hart heeft en geld genoeg, dan is een behandeling met goud geen probleem. Een edel orgaan moet tenslotte met de edelste stof behandeld worden.

Het gebruik van de ring: de trouwring

Het geven van een speciale ring tijdens de huwelijksplechtigheid was al bij de Romeinen bekend. Isidorus van Sevilla schreef in de 7de eeuw dat de trouwring aan de 4de vinger van de linker hand gedragen moest worden. Want deze vinger zou rechtstreeks met het hart, het centrum van de liefde, verbonden zijn. Vanaf de 12e eeuw is het bij een kerkelijke huwelijksluiting gebruikelijk aan het worden, dat de priester de vrouw een ring aan de vinger steekt.

Maar rond de zestiende eeuw was in onze streken het overhandigen van een trouwring toch nog steeds voorbehouden aan adel en rijke burgerij. Een bruidegom kreeg hierbij zelf geen ring, want de ring was meer een symbool, een onderpand van zijn trouwbelofte. Hij werd na de trouwdag dan ook niet meer gedragen.

Na de 18de eeuw gaan de opvattingen veranderen: de bruidegom krijgt steeds vaker een ring en de ringen worden door de beide echtelieden uitgewisseld. Modegevoelige vrouwen gaan de ring continue dragen. Maar boeren en vissers konden vanwege hun arbeid niet dagelijks een ring dragen, dus die doen dat niet.

In de 19de eeuw komt daarnaast de verlofingsring op als onderpand van huwelijksrouw en trouwbelofte. Allengs gaan toch steeds meer Nederlanders een trouwring dragen. Aanvankelijk hebben alleen de welgestelde in de stad wonende vrouwen een

trouwring, maar langzaamaan gaan mannen ook de, 'verwijfde', trouwring dragen.

Het op grote schaal uitwisselen van ringen geschiedt echter pas vanaf 1900. Soms huurde men een ring bijvoorbeeld van de koster.

Ook in de Peel droeg tot 1950 als regel alleen de bruid een trouwring. Meestal was dat een egale ring zonder inscripties of met alleen de initialen van de man of de trouwdatum erin gegraveerd. Vanaf 1920 ging ook hier de man steeds frequenter een trouwring krijgen. Vaak droeg men de ring alleen tijdens het kerkbezoek op zondag. Anna Philipsen beschrijft in haar levensverhaal dat bij haar huwelijk in 1948 te Deurne haar man alleen een ring voor haar bij zich heeft. In een stad als 's-Hertogenbosch waren trouwringen voor beide echtelieden toen al veel gebruikelijker zoals mijn moeder me vertelde. Pas in de 20e eeuw heeft de trouwring, en het gebruik ervan, de huidige betekenis gekregen.

Aan de trouwring werden magische krachten toegekend: het was een middel tegen toverij: wie door een trouwring kijkt, diens ogen kunnen niet 'bekeukeld' worden. En wie in de kerk door een trouwring kijkt ziet dat de heksen en tovenaars met de rug naar het altaar staan.

De ring als geneesmiddel

Ringgen zijn van oudsher met magie verbonden. In de oudheid verkochten priesters van Samothrace magnetische ringen als geneesmiddel tegen reuma. Dit gebruik van genezende ringen zien we weer opduiken bij een andere priester, de heilige Bernardus van Clairvaux, 1153. Hij wordt aangeroepen tegen reumatiek, krampen en kinderstuipen (en bij het sterven). Men kan als hulp tegen deze kwalen een zogenaamde Bernardsring dragen of een wilde gezegende kastanje. Dit volksgeloof zit er nog diep in: een goed middel tegen reuma is de wilde kastanje nog steeds. Zit de gewrichtspijn links dan moet je de kastanje in je rechter broekzak dragen en omgekeerd.

Uit de 12de eeuw stamt een voorschrift hoe je van puur zilver een geheime ring kunt maken. Die kon je gebruiken om vallende ziekte te genezen. Er moest wel een klein stuk hoef van een eland in zitten. In de ring moest staan + Dabi + Habi + Haber + Habr +.

De beroemde Jeanne d'Arc, die als een heks verbrand is, moest op last van haar rechters de ringen die ze droeg laten onderzoeken. Jeanne zei dat ze nooit iemand hiermee had genezen.

De Engelse koningen gaan in de 15e eeuw geneeskrachtige ringen laten vervaardigen die zijn

gemaakt van gouden en zilveren munten. Deze munten werden door de Engelse koning op Goede Vrijdag op het altaar in de kerk geofferd. Deze ringen werden zeer geschikt geacht om epilepsie en allerlei soorten spierpijn, reuma of krampen bij een bevalling te genezen of de pijnen te verzachten. Ze werden 'cramp rings' genoemd. Hendrik VIII deelde ze als persoonlijk geschenk uit aan Karel V, de Doge van Venetië en de Paus, vóór het schisma. Zelfs een vriendin van Luther, Catherine Schwarzburg vroeg erom.

De Jezuïeten die, net zoals met deze koninklijke ringen, veel heidense gebruiken afkeken en dan kerstenden, gaan iets dergelijks doen. Vanaf 1662 maken ze goede sier bij een moeilijke bevalling door het gebruik van een zilveren ring die in contact geweest was met de verlovingsring die het beeld van de Heilige Maagd in Perugia droeg. In de volksgeneeskunde blijkt een ring vaak geschikt tegen wratten, jicht, kiespijn en gordelroos. En als een ring is gemaakt van de nagel van een doods-kist helpt hij tegen reumatiek.

Toverringen

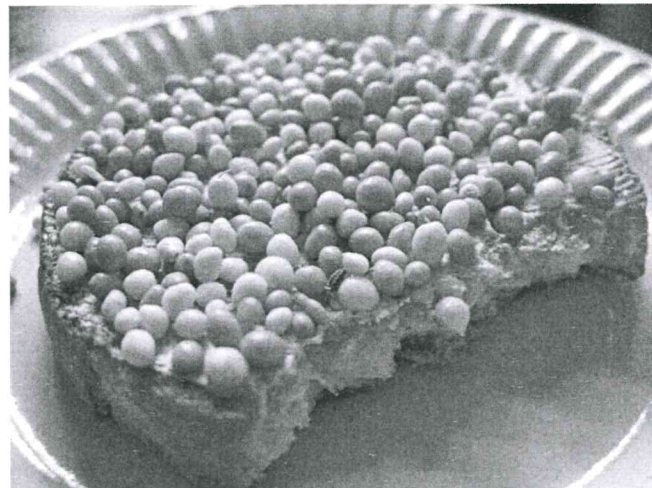
De stap van geneeskundig gebruik naar toveren is dan nog maar klein. Vaak werden ringen gebruikt door ze door de neus of het oor te steken. Dit moest boze geesten beletten door deze openingen het lichaam binnen te dringen. Ook figuren die als tovenaars optraden gebruikten ringen. De 16de eeuwse dokter Johannes Wier breekt de macht van de tovenaars Jodocus de Rosa door hem uit de stad te zetten en zijn toverring stuk te laten slaan. Veel toverringen waren van het hout van de maretak gemaakt.

Oude meningen rond de bevalling

Als een vrouw bevallen is mag ze niet op haar linker zijde gaan liggen, dit is zeer slecht; ook mag zij voor de negende dag haar haren niet kammen. Wanneer een vrouw met borstvoeding stopt, dan moet zij het vocht dat uit de borsten loopt in een kuil gieten die ze gegraven heeft.

Beschuit met muisjes tegen boze geesten

Bekend is het gebruik om beschuit met muisjes na een geboorte aan de kraamvisite aan te bieden. Dit stukje folklore is sinds ongeveer 1850 als zodanig ingeburgerd. Het komt oorspronkelijk uit de Zaan-

streek. Aanvankelijk werden gewone suikerkorrels als strooisel op de beschuit gebruikt. Naderhand bedacht iemand de verfijning om anijszaadjes te versuikeren met een wit of rood laagje. De draadjes van de anijszaadjes die uit de suikerlaag bleven steken deden al snel aan muizenstaartjes denken. En een verband tussen vruchtbaarheid en muisjes werd snel gelegd. Overigens is het versuikeren van anijs al in 1361 bekend. Apothekers leverden in die tijd aan de adel, als een soort bonbons, hun versuikerde anijszaadjes. Dergelijke dragees werden aan het eind van de maaltijd in combinatie met wijn, rozijnen, noten of fruit als een soort toetje geserveerd.

Nu is het gebruik van anijs in het kraambed geen toeval. Anijs werkt tegen te grote winderigheid is hierdoor krampstillend en verder is het actief tegen de hoest. Het werd van oudsher door pas bevalen moeders gebruikt omdat het zogdrijvend is, de eetlust verhoogt en de gal stimuleert. Daarnaast is anijs een middel dat al sinds eeuwen benut is om boze geesten af te weren. Het bekendste voorbeeld daarvan waren de zogenaamde Hubertusbroodjes, die gebakken en uitgedeeld werden tegen de hondsdolheid.

Aan anijs worden overigens meer gunstige eigenschappen toegeschreven die je tegenwoordig in de geneeskundeboeken niet terugvindt: het oefende vroeger een kalmerende invloed uit op de maag en luchtwegen. De reuk was uitstekend geschikt tegen woede en ergernis. En volgens een ander oud bijgeloof zou het net als knoflook de vampieren van je lijf houden. Maar omdat niemand meer last heeft van vampieren hoeven we het daar voorlopig niet meer voor te gebruiken.

Koorts

Wie vandaag over 'koorts' praat, bedoelt een verhoging van de lichaamstemperatuur. Meestal is dat een uiting van ziekte. Vroeger was dit echter anders. Toen zag men koorts als een ziekte op zich en daar kende men veel soorten van. Zo sprak men vaak over 'koorts' als men malaria bedoelde. Hoewel men deze aandoening even zo goed aanduidde met 'anderdaagse, derde- of vierdedags koorts'.

In Brabant zoals te Eersel had men het over bibberkoorts en dit werd door sommigen weer verbasterd tot 'bitterkoorts'. Malaria bleek in onze streken overigens erg frequent voor te komen. Bijna niemand realiseert het zich, maar Nederland is pas in 1970 malariavrij verklaard.

"De koorts is een kwaaddoend wezen, dat den mensch plotseling en onverwacht op 't lijf valt." Koorts heeft haar oorsprong in duivels en heksen: met name van de zogenoemde wisselkoorts, waarbij je lag te schudden in bed, kreeg een boze geest de schuld. Een koortslijder werd dus nogal eens als een bezetene beschouwd.

De Cock beschrijft vijf magische methoden die de bevolking toepaste om koorts aan te pakken:

1. "Ontloopen. Men moet rond gaan lopen zonder verpoosing, tot het uur waarop ze gewoonlijk afgaat en niet meer zal terugkeren." Ook kon: "wie met koorts behept is trachten zich slechts van eene zwarte kat meester te maken en jage die zoo lang na tot ze dood blijft liggen."
2. Aflezen of bezweren: het uitspreken van een gebed, zegening of bespreking via een priester of een oude vrouw:
"koortse hier en koortse daar
laat u zien in dag nog jaar
vaar van hier in een wilde landouw!
daartoe dwingt u een oude vrouw."
3. Afschrijven. Een voornamelijk Duits gebruik was het dat men de naam van de lijder op een papiertje schreef en op dier of gewas overbracht.
4. Verbannen. Ban de koorts in aarde of water, neem graan in handen bij koortsaanval, als de graankorrels nat van zweet zijn moet men ze begraven.
5. Overdragen. Pis over een koekje en laat een hond dit opeten.

Bidden, processie houden of heilig water gebruiken tegen de koorts.

Het drinken van water met een religieuze 'lading' werd vaak te hulp geroepen. Zo kon men drinken uit de kom van Sint Servaas of uit een van de vele putten die aan Willibrordus gewijd waren zoals tussen Osch en Nistelrode, in Geysteren of te Meyel. Te Westerhoven had men heilzaam water bij het putje van de voormalige kapel van Sint Valentijn. Ter plekke bond men de koorts af door drie knopen te leggen in enkele biezen.

Ook Maria werd nogal eens om steun verzocht, zoals te Scherpenheuvel en te Ommel.

"In 1846 begon de Helmondsche Processie, eene jaarlijksche bedevaart naar O.L. Vrouw van Ommel, wjl in dat jaar eene kwade koorts heerschte". Er wordt vermeld, dat velen in dat jaar stierven, maar dat allen, die aan de processie hadden deelgenomen, behouden bleven.

Het afbinden van koorts

Algemeen geloofde men dat je koorts met een touwtje of een lintje vast kon binden aan een heilige koortsboom of de knop van een kerkdeur of kerktoren. Ook bond men de bibberkoorts wel af aan het traliewerk van een kapel, bijvoorbeeld met een kousenband. 'Afbinden' heette dus dit gebruik, waarbij door de smekeling alleen en in het geheim een lapje, meestal afkomstig van de kleding van de zieke aan de 'koortsboom' werd gebonden. Wel moest men meteen na het afbinden zonder omzien weglopen.

Te Overasselt Sint Walrick staat een boom waaraan ook nu nog tientallen groen geworden lintjes hangen. Koortsbomen kwamen op tientallen plaatsen voor.

Meester Rijken schreef over de Eerselse wonderboom. "Hij genas van de derdedaagse of bitterkoorts (bibberkoorts). Men kroop geknield zevenmaal om de lindeboom heen en bad bij elke ommegang een weesgegroet. Hierna werd een lint met een spijker aan de boom vastgehecht. Trilde dit lint, dan had dit de bitterkoorts overgenomen. Men keerde genezen naar huis terug."

Hier is wederom een fraai voorbeeld van het samenkomen van verschillende geneeswijzen in één procedure: de methode van sympathie met het binden van de koortslapjes, de getalsmagie, het ge-

De koortsboom in Overasselt.

bruik van een ijzeren spijker tegen boze geesten en de religieuze component.

Het bezweren van de koorts met gebedjes

Hier volgen enkele voorbeelden van schietgebedjes of bezweringsformules:

A
 AB
 ABR
 ABRA
 ABRAC
 ABRACA
 ABRACAD
 ABRACADA
 ABRACADAB
 ABRACADABR
 ABRACADABRA

Deze magische tekst, op een papiertje geschreven of gedrukt in de vorm van een driehoek, werd als amulet om de hals gedragen om koorts af te weren.

In een oude Brabantse bezweringsformule tegen de

koorts zegt Jezus tegen Petrus: "Peter, waarom ligt ge hier?" "Heer, ik word gekweld door een kwaadaardige koorts". De formule vervolgt dan met: "Men bidde negen Onzevaders en negen weesgroeten gedurende negen dagen etc"

Kort en simpel luid het hoopvolle schietgebedje:
 "Koorts koorts ik ben niet thuis
 ga maar naar een ander huis."

Van een 'belezer' uit Sint-Oedenrode is een bezweringsprocedure met formule tegen de koorts bewaard gebleven:

"Men zegt het volgende gebed op, zonder dat men bij de zieke hoeft te komen:

"Toen de Heer Jezus naar het kruis toeging,
 Riepen de Joden Hem spottend achterna:
 Hij heeft de koorts of Hij krijgt de koorts
 En gij hebt de koorts niet meer."

Daarna bidt men vijf Onzevaders en vijf weesgroeten en geeft voor de zieke een stukje linnen mede om op de kleding die de zieke aan heeft te spelden. Dit linnen moet gedoopt zijn in de bron te Handel.

Na de ziekte het linnen bewaren, het blijft altijd

goed. Men mag het ook terug laten brengen om een volgende keer weer te gebruiken.”

Zoals al in eerdere voorbeelden aangetoond, komt met name bij het bestrijden van koorts vaak een magisch gebruik van getallen voor. Opvallend is dat het bijna altijd oneven getallen zijn. Drie was in gebruik te Westerhoven als men knopen legde in de biezen. Vijf bij het bidden van Onzevaders en vijf weesgegroeten te Sint-Oed enrode. Zeven bij het rondgaan rond de Eerselse lindeboom. Negen staat weer in het pal hierboven vermelde oude bezweringsgebed.

“De getallen 7 en 77 spelen in de koortsen eene gewichtige rol; velen gelooven dat er 77 koortsoorten zijn” zo schrijft de Cock in zijn boek over folklore.

Hans van den Broek en Beppie van den Berk

DEN PAKKART.

Bij mijn onderzoek naar de ligging van de toponiemen van Mierlo vond ik drie percelen, welke als toponiem (veldnaam) den Pakkart hadden [1]. Deze percelen lagen nabij het gehucht Stepekolk, tussen het huis van Jan van Lierop en het Eindhovens Kanaal.

Soms zegt een veldnaam iets over de ondergrond: of deze vruchtbaar of onvruchtbaar is, hoog of juist laag is gelegen. Maar wat betekent nu het woord pakkart? Op Google en in de literatuur komt het woord pakkart niet voor. Nu lagen er niet ver verwijderd van den Pakkart twee percelen, welke als veldnaam het Pakkersbeemdje hadden. Deze naam komt wel in de literatuur voor en kennelijk is het woord pakkart dus een verbastering van het woord pakkert.

De Dikke van Dale geeft als mogelijke betekenis van het woord pakkerd: 'plakzoen.' Nu zal men in het verleden vast wel hebben gezoend, maar om nu hiernaar enkele akkers te vernoemen lijkt mij wat vergezocht. Een tweede mogelijke betekenis is: "Hij die inpakt."

Aan de andere zijde van 'den Pakkart' lag een perceel dat als toponiem 't Voermansveld' had. Om die reden lijkt mij de tweede betekenis waarschijnlijker. Kennelijk heeft er in het verleden iemand op Stepekolk gewoond, die zich bezig hield met het transport van (landbouw-)producten van Mierlo naar de stad (markt). Voor dit transport moesten de goederen worden ingepakt. Rond 1900 woonden er in Mierlo nog 3 mensen die (in-)pakker van beroep waren [2].

Henk Simons

[1] *Chijnsboek van 1792*

[2] *Bevolkingsregister Mierlo 1810-1932*

